

ERDVINIŲ GYVENSENOS, KAIP VIENO SVARBIAUSIŲ URBANIZACIJOS ASPEKTŲ, SKIRTUMŲ TYRIMAS (DVIEJŲ LIETUVOS RAJONŲ PAVYZDŽIU)

Dovilė Krupickaitė

Geografijos institutas, Akademijos 2, LT 2600 Vilnius

el. paštas: dovile.krupickaite@geo.lt

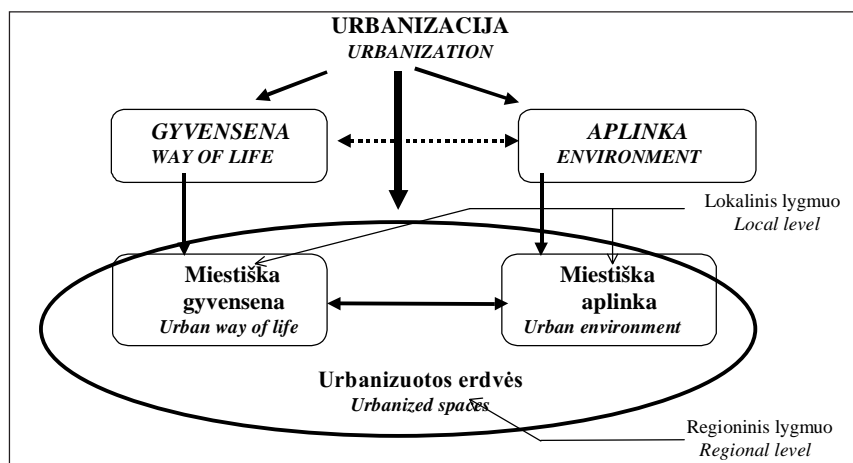
Įvadas

Urbanizacija – tai vienas svarbiausių šiuolaikinės visuomenės fenomenų, neabejotinai lemiantis jos kokybinius teritorinius skirtumus. Ji apibrėžtina kaip miestiškumo sklaidos procesas, apimantis viena kitą sąlygojančių miestiškos (technogenizuotos) **aplinkos** ir **miestiškos gyvenenos** (lokaliniu mastu) bei **urbanizuotų erdvių** (regioniniu ar valstybiniu mastu) sklaidą (1 pav.). Šiais laikais, urbanizacijos apraiškoms apėmus atokiausias gyvenvietes, galima kalbėti tik apie daugiau ar mažiau miestišką (urbanizuotą) aplinką, gyveneną bei erdves. Tiek paties proceso, tiek urbanizuotumo pažinimo svarba nemažėja ne tik analizuojant visuomenės raidą, būklę ar teritorinius skirtumus, bet ir modeliuojant tolesnę regioninę raidą ar planuojant plėtrą.

Tiriant urbanizuotumą labai svarbu parinkti tinkamus miestiškumo kriterijus ir rodiklius. Vieno rodiklio (nors tradiciškai apie urbanizuotumą vis dar sprendžiama iš miestų gyventojų skaičiaus ar kitų panašaus pobūdžio rodiklių), kuris iš esmės atskleistų realų esamą urbanizacijos vaizdą, nėra. Tam tikslui naudotina metodiškai vieninga rodiklių sistema. Jos suformulavimui reikia aiškios teorinės tiek gyvenenos, tiek aplinkos bei jų miestiškumo sampratos. Šiame darbe tirti gyvenenos sklaidos ypatumai.

Teritorinių gyvenenos skirtumų analizei būtina išsami ir pakankamai detali duomenų bazė (Ruppert, Schaffer, 1973; Paesler, 1976, 1979, 1992). Lietuvoje, deja, tokio pobūdžio statistikos duomenų trūksta. Taip yra dėl kelių priežasčių. Pagrindinė būtų ta, kad statistiniai duomenys Lietuvoje renkami ir pateikiami tik apie santykinai labai stambius administracinius-teritorinius vienetus – rajonus. Dabar ryškėja tendencija duomenis apibendrinti dar stambesnių vienetų – apskričių, neretai – tik visos valstybės mastu. Dėl to teritorinių tyrimų galimybės labai sumažėja. Be to, nesibaigiant ūkio pertvarkai, trūkstant lėšų, per mažas yra renkamų duomenų spektras bei patikimumas. Išsamūs Visuotinio gyventojų surašymo, vykusio dar 1989 m. pradžioje, duomenys, geriausiu atveju, pateikti tik rajonų mastu, be to, jie yra neabejotinai pasenę ir negali atspindėti dabartinės būklės (naujas Visuotinis gyventojų surašymas vyks tik 2001 m.). (Čia būtų galima pridurti, kad miestiškos aplinkos sklaidos tyrimams būtinos kartografinės medžiagos dabar Lietuvoje netrūksta: daugėjant GIS pagrindu kuriamų įvairaus pobūdžio skaitmeninių žemėlapių, didėja jos apimtis, įvairovė, gerėja jos pagrindu surinktų duomenų kokybė, paprastėja jų naudojimas, jie tampa lengviau prieinami).

Trūkstant oficialios statistikos duomenų, optimaliausias erdvinių gyvenenos skirtumų tyrimo metodas yra gyventojų apklausa. Tai rodo kitose šalyse atliktų gyvenenos tyrimų praktika (Заславска, 1979; Рывкина, 1980; Лауристин и др., 1975; Райтвийр, 1979). Šis metodas dėl didelės darbų apimties gali būti ribotai naudojamas tirti dideles teritorijas,

1 pav. Urbanizacijos poveikio laukas.

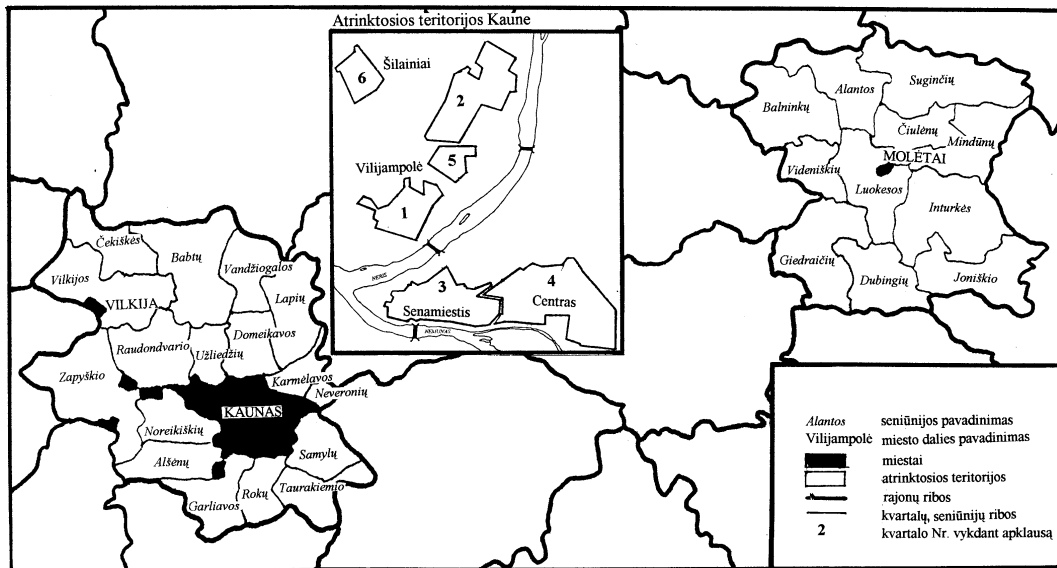
Fig. 1. Impact field of urbanization.

tačiau yra nepamainomas nedideliems regionams. Šiame darbe aptartas tokio pobūdžio tyrimas, atliktas 1997 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn. etalonais pasirinktuose Lietuvos rajonuose ir miestuose. Pagrindiniai šio tyrimo tikslai buvo šie: 1) išryškinti pagrindinius miestiškų ir kaimiškų teritorijų gyvenenos skirtumus; 2) nustatyti labiau miestiškos ir labiau kaimiškos gyvenenų teritorinės sklaidos dėsningumus. Taipogi tikėtasi, remiantis gautais duomenimis, ne tik patikslinti realų urbanizacijos lygį atrinktose teritorijose, bet ir įvertinti visos šalies urbanizuotumą. Kadangi šis tyrimas remiasi nauja metodika ir atliktas pirmą kartą, jo rezultatų analizė turėtų išryškinti tolesnių gyvenenos tyrimų gaires.

1. Darbo metodika

Apklausos teritorijų atranka. Dėl daugelio (pirmiausia finansinių) priežasčių norimą apklausą buvo galima atlikti tik apsiribojus minimaliu teritorijų skaičiumi. Pagal tyrimo tikslus ir pradinę hipotezę buvo svarbu atskleisti visą įmanomą gyvenenos kaitos skalę, todėl atrinktos hipotetiškai labiausiai miestiška ir kaimiška teritorijos – tai pirmiausia turėjo būti didelis miestas ir tik nedidelį rajono centrą turintis rajonas. Miestiškumo erdvinės sklaidos dėsningumams atskleisti buvo būtina analizuoti ir didelį miestą supantį rajoną. Įvertinus įvairius aspektus, pasirinkti Kaunas, Kauno ir Molėtų rajonai, o juose – konkrečios apklausos teritorijos (Kauno miesto kvartalai, Molėtų, Vilkijos miestai ir Kauno bei Molėtų rajonų seniūnijos), tiek apimančios įvairius gyvenviečių tipus, tiek atspindinčios gyvenenos kaitą tolstant nuo miesto centro (2 pav.). Hipotetiškai pagal miestiškumą atrinktos teritorijos, pasiskirstčiusios pagal 3 paveikslė pateiktą modelį.

Kaimo vietovėse seniūnijos yra mažiausi teritoriniai vienetai, kuriuose oficialiai registruojamas gyventojų ir ūkių skaičius. Kauno rajone, kuris hipotetiškai pasižymi labai nevienalyte bei miesto itin veikiama gyvenena, jos buvo pasirenkamos pagal ilgiausią rajono spindulį, einantį iš Kauno centro. Šios teritorijos atspindėjo ir galimą gyvenenos kaitą tarp skirtingų tipų gyvenviečių: tradiciniame miestelyje, turinčiame (visi duomenys 1997 m.) nedaug (799) gyventojų ir esančiame gana atokiai nuo didelio miesto (Čekiškė), bei kaime, turinčiame 5 kartus daugiau (4138) gyventojų ir esančiame netoli didelio miesto (Raudondvaris), be to, pasirinktame rajono sektoriuje yra ir Vilkijos miestas (turintis 2819 gyventojų), kaip atskira nuo seniūnijos apklausos teritorija. Molėtų rajone buvo apklausti

2 pav. Apklauso teritorijų pasiskirstymas.
Fig. 2. Distribution of interrogation territories.

„Miestas” "City"	← Kaunas			→ Kauno rajonas "Country-side"		
	SENAMIESTIS	VILJAMPOLĖ ms	VILJAMPOLĖ dn	RAUDONDVA- RIO SENIŪNIJA	VILKIJA	VILKIJOS SENIŪNIJA
	CENTRAS	VILJAMPOLĖ mn	ŠILAINIAI dn			ČEKIŠKĖS SENIŪNIJA
	Molėtų rajonas					
	MOLĖTAI			LUOKESOS SENIŪNIJA		

3 pav. Hipotetinio apklauso teritorijų erdvinio pasiskirstymo pagal miestiškumą modelis (vyraujantys namai: m – mažaaukščiai, d – daugiaaukščiai, s – statyti iki karo, n – statyti po karo). Apklauso teritorijas simbolizuojančių keturkampių plotas proporcingas tose teritorijose apklaustų respondentų skaičiui.
Fig. 3. Hypothetical spatial distribution model of interrogation territories in terms of urbanization (prevailing houses: m – few-storey, d – multistorey, s – built before the war, n – built after the war). The area of quadrangles symbolizing the territories of examination is in proportion to the number of respondents in these territories.

tik vienos, su miestu besiribojančios, Luokesos seniūnijos gyventojai, kadangi gyvensena jame hipotetiškai yra gana vienalytė, daugiau kaimiška ir nedidelio miesto mažai veikama.

Miestai smulkiau nedalijami, todėl santykinai nedideli Molėtai bei Vilkijs tapo atskiromis (adekvačiai palyginamomis su kaimo seniūnijomis) apklauso teritorijomis. Kaune buvo atrinkti šeši kuo įvairesnio užstatymo laiko ir aukštingumo kvartalai (iš 1996 m. AB „Miestprojektas“ pagal gyventojų skaičių bei pastatų aukštingumą išskirtų maždaug 120 kvartalų) pagal tos pačios, kaip ir rajone, krypties iš miesto centro einantį spindulį. Tarp apklauso teritorijų mieste ir rajone atsirado spraga, kadangi čia esančiuose naujuose

prabangių privačių namų kvartaluose dėl gyventojų požiūrio į apklausą ir labai specifinės gyvenamosios apkaupos teko atsisakyti.

Respondentų atranka. Imties dydis buvo apskaičiuotas remiantis dažniausiai sociologiniuose tyrimuose duomenų reprezentatyvumui įvertinti naudojamu 95% pasiklovimo lygmeniu, lygiškai paklaidos ribos $\pm 4,4\%$ (Nuomonės..., 1994). Kiekvienoje atrinktoje seniūnijoje bei mažuose miestuose (Molėtuose ir Vilkijoje) buvo atrinkta po 105 respondentus, o Kauno miesto atrinktuose kvartaluose – po 53; pastarieji analizuojant buvo jungiami po du priklausomai nuo kvartalo nuotolio nuo miesto centro bei užstatymo aukštumo.

Pirmiausia atsitiktinės mechaninės atrankos būdu buvo parenkami namų ūkiai. Konkretus respondentas (namų ūkio narys) buvo pasirenkamas pagal jo reikšmę aprūpinant namus.

Pagrindinę **apkaupos anketos** dalį sudarė teminiai klausimai. Jie buvo formuluojami remiantis išdėstytomis nuostatomis apie gyvenamosios struktūrą ir miestiskumą: kiekvienai veiklos rūšiai (iš 7) pagal galimų empirinių indikatorių rinkinį buvo suformuluotos klausimų grupės. Į jas įtraukti ir subjekto požiūri, nuostatas gyvenimo mieste ar kaimo vietovėse atskleidžiantys klausimai. Papildomą grupę sudaro klausimai apie namų aplinką. Iš viso (neskaičiuojant lentelės) suformuluotas 91 klausimas, iš kurių 5 suskirstyti smulkiau, todėl iš viso susidarė 99 klausimai: iš jų 9 klausimai su nuorodomis, priklausomai nuo atsakymo, į dalį kitų klausimų (iš viso 10) atsakinėjama arba ne. Be to, anketoje buvo klausimų apie gyventojų socialinius–demografinius duomenis (gyventojų amžius, lytis, tautybė, išsimokslinimas ir kt.), reikalingus atsakymų teisingumo kontrolei. Dalis jų atskleidė ir tam tikrus teminius gyvenamosios aspektus (pvz. išsimokslinimą, mobilumą, šeimos didumą ir kt.). Kadangi apkaupos objektas – namai, klausimai buvo pateikti tiek bendro pobūdžio, tiek apie kiekvieną namų gyventoją atskirai.

Gautų duomenų patikimumo ir reprezentatyvumo įvertinimas. Net ir nesant galimybės tiksliai įvertinti visus apkaupos duomenis (trūksta statistinių duomenų, su kuriais būtų galima palyginti respondentų socialinius–demografinius rodiklius), dalies duomenų analizė parodė, kad jie yra patenkinamai patikimi ir reprezentatyvūs bei interpretuoti (atsižvelgiant į galimas paklaidas). Didesnių nuokrypių atsirado analizuojant kaimo vietovių (tiek respondentų, tiek visų apklaustų namų gyventojų sudėtis pagal amžių ir lytį duomenys pasislinko moterų, pensininkų ir didelių šeimų pusėn) ir ypač apie respondentą surinktus duomenis. Tačiau kiekvienas asmuo savo gyvenama tam tikra prasme gali prezentuoti regioną, ir jo atsakymą galima interpretuoti kaip reikšmingą. Svarbu paminėti, kad dalis galimų respondentų nebuvo apklausti dėl jų socialinio statuso – tiek neturtingiausi, tiek turtingiausi (gyvenantys prabangiuose, saugomuose individualiuose namuose) gyventojai nebuvo linkę atsakinėti į klausimus.

Gyvenamosios skirtumų vertinimo būdas. Apkaupos duomenys analizuoti pagal veiklos rūšis. Kad būtų galima įvertinti gyvenamosios skirtumus, atrinktų atsakymų pasiskirstymas analizuotas balų metodu: iš atsakymų į kiekvieną klausimą buvo atskirai atrenkami tiek geriausiai atspindintys miestiskus, tiek kaimiškus bruožus; kiekvienos teritorijos abiejų atsakymų grupių dalis atskirai įvertinta balais (iš didžiausio atsakymų procento atimamas mažiausias, skirtumas padalijamas į 5 intervalus, kiekvienam suteikiant balų reikšmes nuo -2 iki 2). Abu vertinimai buvo sudedami, kad labiau išryškėtų skirtumai. Teritorijų miestiskumas buvo vertinamas skaičiuojant atsakymų į kiekvienos klausimų grupės klausimus balų sumos vidurkį. Dėl gana netobulos metodikos šis vertinimas nėra labai tikslus ar absoliutus, tačiau pagal jį galima palyginti teritorijas.

2. Miestiškos gyvenamosios samprata ir rodikliai

Miestiška gyvenama analizuotina dviem aspektais: 1) pačios gyvenamosios turinys; 2) kokybinė sąvokų „miestiška“ ir „nemiestiška“ diferenciacija, arba gyvenamosios

miestiškumo požymių išskyrimas. Jų sandūroje turi išryškėti sąvokos, kurias galima apibūdinti konkrečiais empiriniais rodikliais.

1. Gyvensena – tai nuolatinės, tipiškos žmonių (tiek individų, tiek socialinių grupių) gyvenimiškos veiklos, būtinos pagrindiniams žmogaus poreikiams tenkinti, visuma (International..., 1985; Leonavičius, 1992; Алексеев, 1990; Заславская, 1984; Райтвийр, 1979, ir kt.). Struktūriškai išsiskiria du gyvensenos elementai – tai subjektas (žmogus) bei jo atliekamos kasdienės (nuolatinės, tipiškos) veiklos visuma.

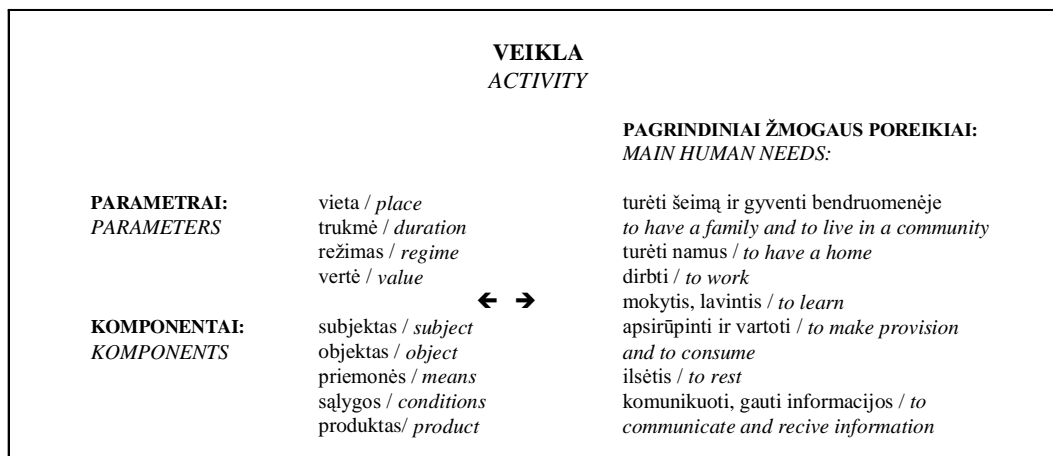
Subjektas apibūdinamas rinkiniu visuomeninių–demografinių rodiklių, lemiančių jo veiklos pobūdį. Šių rodiklių yra labai daug ir juos galima suskirstyti į dvi grupes. Pirmoji apima objektyviai egzistuojančius – tai žmogaus amžius, šeimyninė padėtis, išsilavinimas, profesinis pasirengimas, sergamumas ir kt. Šiuo atveju ypatingai reikšmingi oficialios statistikos pateikiami duomenys. Nemažiau svarbūs ir kiti subjekto rodikliai, atspindintys jo tapatybę, vertybių bei normų skalę ir priklausantys nuo gyvenseną suformavusios visuomeninės aplinkos, bendro kultūrinio fono. Nepaisant didelės šių rodiklių svarbos žmogaus poreikių sistemos, kartu ir gyvensenos formavimuisi, ilgainiui jie gali kisti, o duomenys apie juos yra labai subjektyvūs, todėl atsargiai vertintini. Galima ir trečioji grupė subjekto rodiklių, nusakančių žmogaus būdą, tačiau šio tyrimo atžvilgiu jų reikšmė netiesioginė.

Kasdienė žmogaus veikla yra skirta tenkinti pagrindinius žmogaus poreikius. Taigi rodiklių rinkinį galima formuluoti pagal pagrindinius žmogaus poreikius. Vokiškosios socialinės geografijos mokyklos atstovų darbuose (Ruppert, Schaffer, 1973; Schaffer, 1970) naudojama „pagrindinių būties funkcijų“ (vok. *Grunddaseinfunktion*) sistema iš esmės nusako pagrindinius žmogaus poreikius: turėti šeimą ir gyventi bendruomenėje, turėti namus, dirbti, apsirūpinti ir vartoti, mokytis ir lavintis, ilsėtis, komunikuoti ir gauti informacijos. Tiesa, komunikavimą bei informacijos gavimą galima vadinti tik pagalbine veikla, būtina tenkinant pagrindinius poreikius (DIERCKE, 1993). Pateiktas pagrindinių poreikių skirstymas nėra ir negali būti absoliutus, juo labiau vienintelis (plg. Лауристин и др., 1975; Райтвийр, 1979), tačiau puikiai tinka mūsų kultūrinei aplinkai. Remiantis šiais pagrindiniais žmogaus poreikiais galima formuluoti jau konkrečių rodiklių rinkinį (Paesler, 1976; Райтвийр, 1979).

Kad rodiklius būtų galima palyginti tarpusavyje, kiekvieną veiklos rūšį patogiausia išreikšti kiekybiškai išmatuojamais parametrais (Рывкина, 1979; Круусвалл, 1979; Райтвийр, 1979). Veikla, kaip ir kiekvienas reiškinys, įgyja laiko ir erdvinį matmenį, taipogi gali būti matuojama subjektyvesniu vertės matu, todėl analizuotina pagal jos vietą, trukmę, režimą ir vertę (subjektui). Be to, veiklą galima apibrėžti pagal kokybinius objektyviai aprašomus materialius jos komponentus: subjektą, objektą, priemones, sąlygas, produktą. Nagrinėtų veiklos parametru bei komponentų ir pagrindinių žmogaus poreikių struktūra pateikta schemoje (4 pav.). Kiekvienas šių parametru ir komponentų apibūdinamas rinkiniu invariantinių rodiklių.

Dėl empirinio tyrimo patogumo svarbu nusistatyti konkretų visų veiklos rūšių atskaitos tašką. Patogiausia atskaitos sistema – namai, kaip tiesioginės, artimos subjektui, gyvensenos suformuotos ir ją determinuojančios (Райтвийр, 1979) aplinkos visuma. Čia terminas „namai“ vartojamas ne tik kaip „gyvenamoji vieta, buveinė“ siaurąja prasme, bet ir kaip „šeimų ūkis, sodyba“ (Dabartinės..., 1973). Sociologiniuose tyrimuose jie traktuojami kaip namų ūkis. Jį sudaro vienas asmuo ar asmenų grupė, kurie gyvena viename bute (name), turi bendrą biudžetą ir kartu maitinasi. Namai (namų ūkis) yra erdviškai fiksuoti – tai ypatingai svarbu erdvinės sklaidos tyrimui.

Visa žmogaus veikla tiesiogiai ar netiesiogiai susijusi su ją įgalinančiais ar įprasminančiais daiktais, esančiais žmogaus aplinkoje. Jie yra materialūs veiklos komponentai

4 pav. Nagrinėtų veiklos parametrų, komponentų ir pagrindinių žmogaus poreikių struktūra.

Fig. 4. Structure of investigated parameters and components of activity and main human needs.

(šiuo atveju susiję su namais ir namų aplinka) ir pirmiausia analizuotini kaip objektyviai įvertinami, nuo žmogaus sąmonės (tyrimo metu) nepriklausomi rodikliai (Райтвийр, 1979). Kadangi ne visos veiklos rūšys bendros visiems šeimos nariams, ypač tėvams ir vaikams (Рывкина, 1979), svarbu išryškinti ir specifinius kiekvieno asmens gyvenimosios aplinkos aspektus. Antra vertus, kiekvieno asmens veikla gali būti nukreipta tenkinti visų namų gyventojų poreikius. Be to, nemažai veiklos rūšių tarpusavyje glaudžiai susijusios ir vienos jų apibūdinimas gali suteikti nemažai informacijos apibūdinant kitas veiklos rūšis.

2. Miestiškojo gyvenimo požymiai gyvenimoje. Dualistine pasaulėžiūra pasižyminčioje visuomenėje miestiškojo samprata susiformavo kaip opozicija „kaimiškumui“. Tačiau konkrečiam miestiškojo tyrimui būtina rasti esminį kriterijų, lemiantį skirtingumą ir apibrėžiantį miestiškos gyvenimosios aplinkos – abstrakčios sąvokos – ribas. Jau pats miestas kaip centro atsiradimas sąlygojo tiek **erdvės**, tiek **laiko** kryptingumą, nevienalytiškumą, kokybinę diferenciaciją (Eliade, 1997). Tai dar kartą patvirtina miesto ir kaimo kontinuumo idėją: miesto atsiradimas suteikia „absoliutaus kaimo“ erdvei ir laikui įvairų kryptingumą. Tad miestškumas pirmiausia sietinas su kryptingu laiku, t. y. vystymusi, pažanga, naujovėmis, – visu tuo, kas nagrinėjamu laiko momentu yra moderniausia; tai galima įvardyti **inovatyvumu**. Kryptingumas susijęs ir su tikslingumu, tolesniu funkcinio laiko skirstymu, jo struktūrizacija ir fragmentacija. Antra vertus, miestas (klasikinėje prasme) yra uždara erdvė, arba uždaru erdvių visuma, kurioje turi tilpti „visas pasaulis“ (Benevolo, 1998), t. y. visos funkcijos, sąlygojančios šios sistemos optimalų funkcionavimą bei visų žmogaus poreikių patenkinimą (Хорев; 1975). Dėl neišvengiamo (prigimtinio) ribotumo miesto erdvė funkcinio atžvilgiu tvarkoma kuo tiksliau, skyla į funkcijų apimamas erdves, neretai kokybiškai diferencijuojasi, tampa heterogeniška ir fragmentuota (šie miesto požymiai išskiriami ne viename, pradedant L. Wirthu, urbanizaciją analizuojančiame darbe). Vadinasi, miestiška gyvenimo forma yra nulemta tiek erdvės, tiek ir laiko tikslingumo, funkcinio skirstymo, fragmentacijos (nepamirštant, kad šiuos rodiklius formuoja ir pati gyvenimo forma). Visa tai sąlygoja gyvenimiškos veiklos specializaciją (kaip priešybę universalumui). Specialumas–universalumas gali būti esminiai kriterijai, skiriant miestškumą nuo kaimiškumo. Jie atitinka dualistinę pasaulėžiūrą ir jokia būdu neeliminuoja visų kitų antoniminių porų galimybes apibūdinti miesto–kaimo dipolį, nes jos visos susijusios pagal vertikalaus sinonimiškumo principą ir viena kita papildo (Jurkštas, 1980). Pažymėtina, kad universalizacijos mažėjimas ir specializacijos didėjimas neretai išskiriami kaip urbanizacijos požymiai (Carter, 1995, ir kt.).

Šiuo laikotarpiu poindustrinėse valstybėse stebimas ir numatomas kokybinis urbanizacijos kitimas. Nepaisant to, miestiškumo, kaip naujos kokybės, samprata išlieka (Häußermann, Siebel, 1992) ir sutariama, kad gyvenmena lemia šį procesą (Helbrecht, Pohl, 1995). Tačiau sudėtingėja teritorinė gyvenmenos diferenciacija, darosi sunku ją apibrėžti ankstesniais metodais, bandoma ieškoti naujų kriterijų. Pateikta gyvenmenos ir miestiškumo samprata, nors remiasi ir naujomis teorinėmis nuostatomis, pritaikoma įvairių gyvenmenos aspektų tyrimui.

Kadangi šio darbo tikslas yra tik urbanizuotų gyvenimo formų atskyrimas nuo neurbanizuotų (siekiant išskirti labiau miestiškas ar kaimiškas teritorijas), jų indikatoriais turėtų būti tik tam tikri, labiausiai besiskiriantys žmogaus gyvenimiškos veiklos aspektai. Be to, konkrečių, empirinių rodiklių parinkimą riboja ir galimybės (antra vertus, nepagrįstas jų skaičiaus didinimas sisteminiuose tyrimuose didesnio efekto neduoda). Tad tenka apsiriboti reprezentatyviausiais, o trūkstant duomenų arba jei tokia analizė neįmanoma, – prieinamais rodikliais. Tenka pripažinti, kad net ir turint plačią rodiklių paletę, tegalima atskleisti tik tam tikrą tokio sudėtingo proceso aspektą. Problemos sprendimą apsunkina ir tai, kad kiekvienoje šalyje įvairūs rodikliai įgyja individualių bruožų, todėl kiekvienai šaliai reikalingas specialus sprendimas.

3. Pasirinktų teritorijų gyvenmenos rodiklių skirtumai

Pagal pagrindines žmogaus veiklos rūšis, lyginant gautus skirtumus su visuotinai pripažintais gyvenmenos mieste ir kaime požymiais, atsakymai pasiskirstė gana dėsningai (susumuotos įvertintos atsakymų reikšmės pagal veiklos rūšis pateiktos lentelėje). Tačiau reiktų paminėti, kad tirtųjų teritorijų atsakymų pasiskirstymą šiek tiek galėjo paveikti gyventojų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes (5 pav.); antra vertus, šis pasiskirstymas taipogi priklauso nuo urbanizacijos.

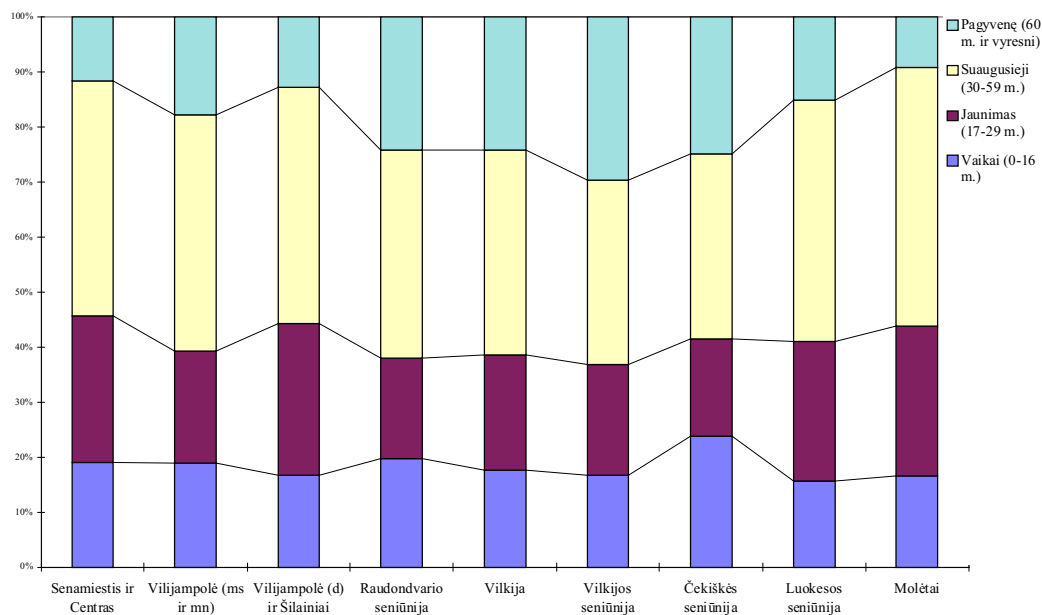
Šeima ir gyvenimas bendruomenėje. Tiek šeima, tiek gyventojų bendruomenės (čia bendruomenė suprantama kaip teritoriškai apribota gyventojų visuma) mieste ir kaime turėtų skirtis daugeliu esminių bruožų: gyventojų tarpusavio ryšiais, socialiniu mobilumu, šeimos ar namų ūkio didumu ir kt. Apklausa parodė, kad tirtųjų miestų gyventojų socialinis ir teritorinis mobilumas ištis didesnis, jų vaikai dažniau lanko darželį ar lieka su aukle. Nedarbo reikalais miestuose gyvenantys respondentai daugiau bendrauja su bičiuliais bei bendradarbiais ir telefonu, rečiau kreipiasi pagalbos į kaimynus negu tirtųjų kaimiškų seniūnijų gyventojai.

Namai ir jų aplinka yra daugiau kompleksinis rodiklis, atskleidžiantis abu urbanizacijos aspektus. Tiesiogiai – mažo mastelio aplinką. Gyvenseną namai ir jų aplinka atspindi netiesiogiai. Tačiau dauguma šių rodiklių yra objektyviai fiksuojami, taigi pagal juos gyvenmenos skirtumus galima vertinti tiksliau. Apklausiant buvo įvertintas tiek respondentų gyvenamasis namas bei jo aplinka, tiek paties būsto, namų vidaus bei respondentų santykio su namais skirtumai. Atsakymuose atsiskleidė miesto ir kaimo gyvenvietėms būdingi aplinkos ir santykio su ja skirtumai: miestuose, priešingai nei kaimo vietovėse, ne tik vyrauja daugiabučiai, mūriniai namai, apie namus maža želdinių ir jie tik dekoratyviniai, visi keliai su kieta danga, maža namams priklausančių pagalbinių pastatų, o ir patys miestų gyventojai daug mažiau laiko praleidžia tiek savo namų aplinkoje, tiek namuose, dažniau keičia būstą bei jį nuomoja, turi laisvalaikui skirtų būstų. Miestiečiai taipogi dažniau linkę remonto darbams samdyti meistrus, jų namuose gerokai daugiau ir komunalinių patogumų.

Darbas. Darbinė gyventojų veikla ilgus laikus tiesiogiai priklausė nuo to, kur jie gyveno: kaimo vietovėse gyveno beveik viskuo apsirūpinantys žemdirbiai, miestų centruose – amatininkai, valdininkai, pirkliai, savo darbo produktą mainantys į jų pragyvenimui

Lentelė. Apklaustų gyventojų veiklos vertinimas (vyraujantys namai: m – mažaaukščiai, d – daugiaaukščiai, s – statyti iki karo, n – statyti po karo).
Table. Evaluation of the activity of respondents (prevailing houses: m – few-storey, d – multistorey, s – built before the war, n – built after the war).

Atrinkta teritorija <i>Chosen territory</i>	Rodikliai / <i>Indicator</i>									Vertinimų vidurkis <i>Average value of evaluations</i>
	namų aplinka <i>home environment</i>	šeima, buvi- mas ben- druomenėje <i>family, living in a community</i>	darbas <i>work</i>	namai <i>home</i>	apsirūpinimas ir vartojimas <i>making provision and consumption</i>	mokymasis ir lavinimasis <i>learning and education</i>	poilsis <i>rest</i>	transportas, komunika- cija <i>transport, communi- cation</i>	respondentų savivoka <i>self- perception of respondents</i>	
<i>Kaune / in Kaunas:</i>										
Senamiestis ir Centras	+3,4	+3,7	+2,9	-	+3,8	+2,8	+3,0	+3,0	+3,3	+3,2
Vilijampolė (ms ir mn)	+1,4	+3,1	+1,6	-	+2,4	-0,2	+2,2	+1,5	+2,0	+1,8
Vilijampolė (d) ir Šilainiai	+3,2	+2,6	+3,0	-	+3,6	+1,2	+3,0	+2,2	+3,0	+2,7
Raudondvario seniūnija	-1,4	-0,8	-1,1	-	-2,3	-0,6	-0,8	-1,0	+0,7	-0,9
<i>Kauno rajone / in Kaunas district:</i>										
Vilkijos miestas	-0,7	-1,1	-0,6	-	-0,9	-1,0	-0,2	-1,5	+3,3	-0,3
Vilkijos seniūnija	-3,6	-3,5	-2,6	-	-3,8	-2,4	-2,5	-2,5	-4,0	-3,1
Čekiškės seniūnija	-3,0	-2,9	-2,8	-	-3,4	-2,6	-3,7	-2,2	-4,0	-3,1
<i>Molėtų rajone / in Molėtai district:</i>										
Luokesos seniūnija	-3,4	-3,1	-2,9	-	-2,7	-2,6	-3,2	-1,2	-1,7	-2,6
Molėtų miestas	+3,3	+1,4	+1,0	-	-0,2	+1,6	+0,7	-0,7	+3,3	+1,3

5 pav. Apklaustų namų gyventojų amžiaus struktūra (vyraujantys namai: m – mažaaukščiai, d – daugiaaukščiai, s – statyti iki karo, n – statyti po karo).

Fig. 5. Age structure of interviewed respondents (prevailing houses: m – few-storey, d – multistorey, s – built before the war, n – built after the war).

reikalingus produktus. Dabar šie skirtumai mažėja, tačiau santykiniai – išlieka. Gyventojų darbinės veiklos skirtumams nustatyti buvo apklausti tik dirbantys respondentai. Kadangi jų skaičius sumažėjo nuo 63,8% (Vilkijos seniūnija) iki 28,6% (Molėtai), labai sumažėjo ir atsakymų reprezentatyvumas bei pasiskirstymo patikimumas. Apklausoje rezultatai gana prieštaringi, tačiau paaiškėjo, kad miestuose gyventojai išties dažniau dirba toliau nuo namų, didesnis darbo laiko reguliarumas ir mažesnis sezoniškumas, daugiau dirbančių protinių ir lengvą fizinį (mažiau – sunkų fizinį) darbą, didesnis jų profesinis mobilumas, mažiau kartu dirbančių šeimos narių, taipogi daug mažiau dirbančių papildomoje darbovietėje (ūkyje), mažiau gauna ir pajamų iš jos, negu kaimo vietovių gyventojai.

Apsirūpinimas ir vartojimas. Gyventojų vartojimo bei apsirūpinimo struktūra ir turinys yra ryškūs miestiškos bei kaimiškos gyvenamųjų rodikliai. Gyvenamos skirtumų tyrimo svarbiausi aspektai buvo tai, kiek gyventojai patys kuria vartojimo prekes ir kiek naudojami kitų (specialistų) paslaugomis, taipogi vartojimo apimčių skirtumai. Tačiau čia būtina atsižvelgti į tai, kad vartojimas labai priklauso nuo bendros žmonių gerovės. Nors anketoje pateikti klausimai negalėjo apimti visų įmanomų vartojimo prekių ir paslaugų grupių, klausiant norėta atskleisti ne tik ryškiausius, bet ir objektyviausiai nustatomus skirtumus. Dalies klausimų atsakymai neatskleidė lauktų teritorinių skirtumų, tačiau kiti parodė, kad miestų gyventojams daug rečiau (negu gyvenantiems kaimo vietovėse) tenka specialiai apsirūpinti vandeniu ar energijos šaltiniais, jie taipogi aktyviau dažniau maitinasi viešojo maitinimo įstaigose, namuose dažniau vartoja maisto pusfabrikačius, nelinkę apsirūpinti daržovėmis žiemai bei jas konservuoti, apskritai labai mažai namuose vartojamų produktų pasigamina patys.

Mokymasis ir lavinimasis. Didelė ir vis didėjanti visų šiuolaikinio gyvenimo sričių specializacija reikalauja atitinkamo išsimokslinimo, o darbinė veikla – ir vis aukštesnės kvalifikacijos. Todėl miestų – inovacijų centrų – gyventojai turėtų turėti aukštesnį

išsimokslinimą ir didesnę išsilavinimo poreikį. Išsimokslinimas susijęs su poreikiu lavintis apskritai: žmogaus pasiryžimas lavintis ir konkretus to siekimas. Dideli reikalavimai išsilavinimo kokybei rodo jo mobilumą. Atsakymai rodo, kad miestų gyventojų ne tik aukštesnis išsilavinimas, bet ir didesnis polinkis mokytis toliau ar savarankiškai lavintis namuose, jie taipogi daugiau linkę skaityti specializuotą (nepramoginę) spaudą, turi didesnes bibliotekas, negu gyvenantys kaimo vietovėse.

Poilsis. Išvystytos pramonės, intensyvaus ūkio šalyse mažėjantis darbo valandų per savaitę skaičius ir didėjantis realusis gyventojų uždarbis lemia vis didėjančią laisvalaikio ir atostogų bei jo praleidimo galimybių svarbą. Poilsio industrija keičia ir šios veiklos pobūdį, ji intensyvėja. Tuo tarpu ten, kur ūkio intensyvumas nėra pakankamai aukštas, ypač kaimo vietovėse, minėti ilsėjimosi būdai nėra reikšmingi, o ilsimasi ar atostogaujama dažniau kasdienėje aplinkoje. Apklausa parodė, kad tirtuosiuose miestuose gyventojai tiek laisvalaikio, tiek per atostogas dažniau naudojasi specializuotų įstaigų paslaugomis, išvyksta nuo namų toliau, jų laisvalaikio trukmė ir atostogų laikas metų laikotarpio priklauso mažiau, negu gyvenančių tirtosiose kaimo vietovėse.

Komunikacija, informacijos gavimas. Modernus gyvenimas reikalauja didelio žmogaus mobilumo, leidžiančio prisitaikyti prie vis greičiau kintančių veiklos sąlygų. Be vidinių kiekvieno asmens savybių, mobilumą užtikrina ir šiuolaikinės komunikacijos, tarp jų transporto priemonės bei galimybės jomis pasinaudoti. Atsakymai į klausimus parodė, kad miestų gyventojai, lyginant su gyvenančiais kaimo vietovėse, dažniau vyksta kasdien ir toliau (už gyvenvietės ribų) ne asmeniniais, o darbo tikslais, naudojasi ne visuomeniniu transportu, o savo lengvuju automobiliu, turi daugiau telefonų, o keliai, kuriais važinėja visuomeninio transporto priemonės, daugiausia dengti kieta danga.

Respondentų savivoka: tapatumas ir savo padėties vertinimas. Be objektyvaus gyvenimosi rodiklių vertinimo, labai svarbu ir subjektyvus gyvenimosi vertinimas, t. y. pačių žmonių savivoka – savo padėties vertinimas bei tapatybė. Atsakymai į šios grupės klausimus atskleidė gana įdomius apklaustų gyventojų savivokos teritorinius skirtumus. Dauguma miestų gyventojų save vadina miestiečiais, o kaimo vietovių gyventojų – kaimiečiais, tačiau nemaža dalis apklaustų Kauno (apie 10%) ir Molėtų gyventojų save vadina kaimiečiais, o dar daugiau pasisakė esą tiek miestiečiai, tiek kaimiečiai (arba nei vieni, nei kiti). Tokių tapatybės neatitikimą galėjo lemti tiek realus nepasitenkinimas gyvenimu mieste, tiek respondento kilmė bei priverstinės (nebūtinai tiesiogiai) urbanizacijos suformuotas idealizuotas požiūris į gyvenimą kaime. Kaimo vietovių gyventojai juo labiau nelinkę savęs vadinti miestiečiais. Dauguma respondentų, išskyrus gyvenančius mažuose miestuose (Vilkijoje ir Molėtuose), nepatenkinti savo gyvenimiška (norėtų ją keisti), tačiau jos didumas juos tenkina, t. y. atsiradus galimybei rinktis tokio paties pobūdžio gyvenvietę, kokioje ir gyvena. Antra vertus, tarp miestų gyventojų didesnis nepasitenkinimas savo aplinka, rodantis didesnę gyventojų polinkį mobilumui.

Iš atsakymų išryškėjo ir keletas vertybių sampratos skirtumų: miestų gyventojai vertingiausiais materialiais dalykais vadina bet kokį būstą, tuo tarpu kaimo gyventojai – atskirus namus, pastarieji taipogi tarp vertingų dalykų mini ir gyvulius. Su turimomis santaupomis miesto ir kaimo vietovių gyventojai taipogi linkę elgtis skirtingai: pirmieji linkę pasidėti pinigus į banką ar paversti juos vertybiniais popieriais, o antrieji investuoti juos į gyvenamąsias patalpas bei žemę, ypač dažnas atiduotų vaikams. Tai tiesiogiai atspindi kaimiškai gyvenimui būdingą didesnės reikšmės tradicinėms vertybėms teikimą, o miestiečiai gyvenimui – pasitikėjimą naujomis, mobilesniomis turto investavimo formomis.

4. Gyvensenos erdvinės sklaidos tirtosiose teritorijose dėsningumai

Daugumos veiklos rodiklių reikšmių vertinimai teritoriškai pasiskirstė panašiai (lentelė). Tai rodo dėsningą gyvensenos erdvinę kaitą: 1) pačiame Kaune, nepriklausomai nuo padėties miesto centro atžvilgiu, beveik visi mažaaukščių namų kvartalų vertinimo reikšmės gerokai mažesnės negu daugiaaukščių namų kvartalų; 2) mažo Vilkijos miesto vertinimo reikšmės nedaug didesnės, neretai ir mažesnės negu prie Kauno plytinčios Raudondvario seniūnijos, kuriai priklauso ir mažų kaimų, ir išties didelė Raudondvario gyvenvietė. Be to, tiek Vilkijos, tiek Raudondvario seniūnijos vertinimo reikšmių vidurkio ženklas sutampa – vadinasi, gyvensena abiejose seniūnijose artimesnė kaimiškai; 3) tai, kad vertinimų vidurkis arčiau miestų esančios Vilkijos ir atokios Čekiškės seniūnijos sutapo, nors pirmojoje nėra didesnės gyvenvietės, rodo, kad apskritai miestiskumo mažėjimo tolstant nuo miestų tendencija išlieka; pastarąjį teiginį patvirtina ir vertinimai Molėtuose bei greta esančioje Luokesos seniūnijoje; 4) vertinimų vidurkis Molėtuose gerokai mažesnis negu tirtose Kauno teritorijose, nors, kas atrodytų paradoksalu, gana artimas mažaaukščių namų kvartalų vertinimų vidurkiui; kita vertus, Molėtų vertinimai gerokai didesni už Vilkijos vertinimus, o vertinimų ženklas rodo vyraujant miestiską gyvenseną; 5) Luokesos seniūnijos vertinimų vidurkis atsiduria tarp vertinimų, nustatytų Raudondvario ir kitose kaimiškose seniūnijose, nors artimesnis pastarosioms; tai šiek tiek neatitiko prieš darant atranką darytos prielaidos, kad toks mažas miestas, kaip Molėtai, neturi poveikio aplinkinėms teritorijoms.

Kelių atsakymų į klausimus sklaida neatitiko susidaryto modelio. Tarp jų ryškiausias dalies vertybinių ir norminių nuostatų lemiamų gyvensenos komponentų neatitikimas materialiams jos komponentams (ypač aplinkai), ir atvirkščiai. Ypač dideli Molėtų, Vilkijos bei Raudondvario seniūnijos vertinimų skirtumai. Šie skirtumai reikšmingi tuo, kad dar kartą įrodo tarpinės zonos tarp miesto ir kaimo buvimą (vertinimų atliktų tirtose Kauno miesto teritorijose bei Vilkijos, Čekiškės ir Luokesos seniūnijose, ženklas nekinta, o reikšmės artimos maksimalioms) bei tai, kad gyvensena mažiausiuose miestuose, nepaisant administracinės jų priklausomybės, daugiau kaimiška. Pastarieji faktai (ypač tai, kad tiek mažuose miestuose, tiek priemiestinėse seniūnijose gyvensena daugiau kaimiška) dar kartą parodo, kad realus Lietuvos urbanizacijos lygis neatitinka oficialiai pateikiamo, t. y. jis mažesnis už miestų gyventojų dalį visame gyventojų skaičiuje.

Apibendrinant apklausos duomenis galima teigti, kad miestiskumas rajonuose nevienalytis ir palaipsniui kintantis, t. y. didžiausios vertinimų reikšmės būdingos centriniams didelio miesto (Kauno) kvartalams, mažiausios – toli nuo didokų miestų nutolusiose kaimiškose seniūnijose, o kiti vertinimų duomenys pasiskirsto mažėjančia tvarka pagal hipotetiškai turintį mažėti miestiskumą (nuo miesto centro į periferiją). Gyvensenos priemiestinėse teritorijose miestiskumas priklauso nuo greta esančio miesto didumo. Skirtingo didumo miestų miestiskumo laipsnis akivaizdžiai skiriasi, o mažų miestų gyvensena artimesnė kaimo, ypač priemiestinių, gyvenviečių gyvensenai. Kaune mažaaukščių namų kvartalų beveik visų vertinimų reikšmės yra gerokai mažesnės negu daugiaaukščių namų kvartalų, nepriklausomai nuo padėties miesto centro atžvilgiu.

Taigi apklausos rezultatais (ypač tuo, kad tiek mažuose miestuose, tiek priemiestinėse seniūnijose gyvensena labiau kaimiška) įrodyta, kad Lietuvos realus urbanizacijos lygis neatitinka oficialiai pateikiamo, t. y. jis mažesnis už miestų gyventojų dalį visame gyventojų skaičiuje. Artimesnė realiam urbanizacijos lygiui būtų daugiau negu 3 tūkst. gyventojų turinčių gyvenviečių gyventojų dalis visų gyventojų skaičiuje – 1997 m. pradžioje tai sudarė 67,1% (skaičiuota su

kaimo gyvenvietėmis), o ne 68,4% (visų miestų gyventojų dalis). Tikėtina, kad po išsamesnių, daugiau įvairaus didumo ir funkcijų gyvenviečių apimančių tyrimų šis skirtumas dar pakistų.

Išvados

1. Urbanizacijos sklaidos tyrimas remiantis gyvenmenos analize – tai pirmasis tokio pobūdžio darbas Lietuvoje. Atrinktose 9 hipotetiškai skirtingo miestiškumo teritorijose Kaune, Kauno ir Molėtų rajonuose buvo apklausta 950 respondentų. Atlikta apklausos duomenų reprezentatyvumo bei patikimumo analizė parodė, kad jie patenkinamai patikimi ir reprezentatyvūs.

2. Apibendrinti apklausos duomenys parodė dėsninę gyvenmenos erdvinę kaitą:

- miestiškumas rajonuose nevienalytis ir palaipsniui kintantis nuo miesto centro į periferiją;

- gyvenmenos priemiestinėse teritorijose miestiškumas priklauso nuo greta esančio miesto didumo;

- skirtingo didumo miestų miestiškumo laipsnis akivaizdžiai skiriasi, o gyvenmena mažų miestų artimesnė kaimo, ypač priemiestinių, gyvenviečių gyvenusiai;

- Kaune mažaaukščių namų kvartalų, nepriklausomai nuo padėties miesto centro atžvilgiu, miestiškumas yra gerokai mažesnis negu daugiaaukščių namų kvartalų.

3. Santykinai nedidelio, bet administracinio centro funkcijas turinčio miesto buvimas keičia gyvenimą greta esančių kaimiškų seniūnijų, todėl kaimiškos gyvenmenos ypatumams nustatyti būtina pasirinkti atokiausias nuo miestų seniūnijas; pageidautina apklausai parinkti daugiau teritorijų, įvairiai nutolusių nuo miesto.

4. Molėtuose, Vilkijoje bei Raudondvario seniūnijoje vertybinių ir norminių nuostatų lemiami gyvenmenos komponentai neatitinka materialių jos komponentų (ypač aplinkos), ir atvirkščiai, – tai rodo, kad norint nustatyti realų šalies urbanizuotumą reikalingi detalesni tyrimai.

5. Apklausos rezultatais (ypač tai, kad tiek mažuose miestuose, tiek priemiestinėse seniūnijose gyvenama yra labiau kaimiška) įrodyta, kad Lietuvos realusis urbanizacijos lygis neatitinka oficialiai pateikiamo, t. y. jis mažesnis už miestų gyventojų dalį visame gyventojų skaičiuje. Artimesnis realiajam urbanizacijos lygiui būtų daugiau negu 3 tūkst. gyventojų turinčių gyvenviečių gyventojų dalis visų gyventojų skaičiuje – 1997 m. pradžioje tai sudarė 67,1% (skaičiuota su kaimo gyvenvietėmis). Tikėtina, kad po išsamesnių, daugiau įvairaus didumo ir funkcijų gyvenviečių apimančių tyrimų šis skaičius sumažėtų.

6. Naudotas metodas – tik vienas iš galimų urbanizacijos tyrimo būdų, tačiau šiandien jis yra optimaliausias ir, kaip rodo kitose šalyse vykdytų tyrimų praktika, gana perspektyvus. Ateityje, vis didėjant urbanizacijos reikšmei, tokio pobūdžio tyrimai bus būtinai tęsiami, tik daug platesniu mastu ir patobulinus darbo metodiką. Tokio pobūdžio gyvenmenos tyrimai gali labai praversti ir kitų visuomeninių procesų analizei.

Gauta 2000 03 30

Literatūra

Benevolo L. (1998). Europos miesto istorija, Vilnius.

Carter H. (1975, 1995). The Study of Urban Geography, London.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (1973), Vilnius.

Demografijos metraštis, 1996 metai (1997), Vilnius.

DIERKE – Wörterbuch der Allgemeinen Geographie (1993), Bd. 1–2, München/Braunschweig.

- Eliade M.** (1997). Šventenybė ir pasaulietišumas, Vilnius.
- Häußermann H., Siebel W.** (1992). Urbanität als Lebensweise, *Zur Kritik der Ausstattungskultur, Informationen zur Raumentwicklung*, H. 1, 29–35.
- Helbrecht I., Pohl J.** (1995). Pluralisierung der Lebensstile: Neue Herausforderungen für die sozialgeographische Stadtforschung, *Geographische Zeitschrift* 83. Jahrgang, H. 3 und 4, 223–237.
- International Geographical Union** (1985). International Geographical Glossary, Deutsche Ausgabe, Stuttgart.
- Jurkštas V.** (1980). Miesto pradžių pradžia, *Mokslas ir gyvenimas* 11, 6–7.
- Leonavičius J.** (1992). Sociologijos žodynas, Vilnius.
- Nuomonės**, 1989–1994 metai (1994), Vilnius.
- Paesler R.** (1976). Urbanisierung als sozialgeographischer Prozess – dargestellt am Beispiel sudbayerischer Regionen, *Münchener Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie*, Kallmunn/Regensburg.
- Paesler R.** (1979). Typen urbanisierter Gemeinden – Anwendung des Urbanisierungskonzepts am Beispiel Südbayern, *Veröffentlichungen der Akademie für Raumforschung und Landesplanung. Forschung- und Sitzungsberichte*, Bd. 129, Hannover.
- Paesler R.** (1992). Urbanisierung und Suburbanisierung, *Verstädterung oder "counterurbanisation"?*, *Münchener Studien zur Wirtschafts- und Sozialgeographie*, Bd. 37, 29–43.
- Ruppert K., Schaffer F.** (1973). Sozialgeographische Aspekte urbanisierter Lebensformen, *Veröffentlichungen der Akademie für Raumforschung und Landesplanung*, Bd. 68, Hannover.
- Schaffer F.** (1970). Zur Konzeption der Sozialgeographie. Bartels, D. (Hrsg.), *Wirtschafts- und Sozialgeographie*, Köln–Berlin, 451–455.
- Алексеев А. И.** (1990). Многоликая деревня, Москва.
- Заславская Т. И.** (1984). Преодоление социальных различий между городом и деревней, как объект междисциплинарного исследования, *Социальная география СССР*. А. А. Анохин (ред.), Ленинград, 30–45.
- Заславская Т. И., Рывкина Р. В.** (1980). Методология и методика системного изучения советской деревни, Новосибирск.
- Круусвалл Ю. А.** (1979). Принципы построения системы параметров для сравнительного изучения жизнедеятельности человека в городской и сельской местности, *Проблемы деревни и города*. Т. Е. Кузнецова (ред.), т. 1, Таллин–Тарту, 46–55.
- Лауристин М., Круусвалл Ю., Райтвийр Т.** (1975). Региональное социологическое исследование образа жизни. *Планирование социального развития городов*. А. Н. Алексеев, О. И. Шкаратан (ред.), т. 2, Москва, 154–175.
- Райтвийр Т. В.** (1979). Образ жизни населения Эстонской ССР и его региональные различия, *Ученые записки Тартуского гос. ун-та. Тр. по географии* 18, 81–106.
- Рывкина Р. В.** (1979). Образ жизни сельского населения, Новосибирск.
- Хорев Б. С.** (1975). Проблемы городов, Москва.

Dovilė Krupickaitė
Institute of Geography, Vilnius

Investigation of differences of the way of life as one of key aspects of urbanization (on the example of two Lithuanian districts)

Summary

Urbanization is one of major phenomena of modern society steadfastly determining the occurrence of qualitative territorial differences. It could be defined as a process of urban expansion including the mutually related expansion of urban (technogenized) environment and urban way of life (on local level) (Fig. 1). Analysis of territorial differences of the way of life requires a close and sufficiently detailed

database. Unfortunately there is a deficiency of such kind of statistical data in Lithuania.

When official statistical data is lacking, the optimal investigation method of spatial differences of the way of life is the inquest of the population. This is proved by practice of many investigations carried out in other countries. This method is labor-consuming and limits the area of investigated territories. However, it is indispensable in studies of small regions. This paper presents such kind of work done in August–September of 1997 in Lithuanian reference districts and cities. In 9 territories of hypothetically different level of urbanization – Kaunas city, Kaunas and Molėtai districts – 950 respondents were interviewed. The main goals of this study were: 1) to reveal the major differences of the way of life in urban and rural territories; 2) to find out the territorial distribution regularities of urban and rural ways of life. We also hoped that the obtained data would make it possible to evaluate more precisely the actual level of urbanization in chosen territories and over the country.

The generalized interrogation data revealed a regular spatial variation of the way of life:

- the level of urbanization of the way of life in districts is not uniform but slowly changing moving from the city center to periphery;
- the level of urbanization of the way of life in peripheral territories depends on the size of the nearest city;
- the level of urbanization of the way of life in different size cities obviously differs. Whereas the way of life in small cities is closer to the way of life in rural, suburban in particular, settlements;
- the level of urbanization of the way of life in few-story blocks of flats in Kaunas, irrespective of the distance from the city center, is by far lower than in the multistory blocks of flats.

In Molėtai, Vilkija and Raudondvaris the components of the way of life that are determined by valuable–normative attitudes do not match its material components (environment in particular) and need further more detailed investigations.

The neighborhood of a relatively small but operating as an administrative center city changes the way of life in the nearby rural localities. Therefore, in order to determine the way of life in rural settlements it is necessary to choose the ones that are most far away from the cities. It is a benefit when the interrogation is performed in a greater number of territories which are situated at a different distance from the city.

The results of the interrogation proved (particularly in face of the fact that in small cities and suburban territories the way of life is rural) that the actual level of urbanization in Lithuania does not correspond to the officially declared, i.e., it is lower than the portion of urban population in the total number of population. The part of the population living in settlements with more than 3 thous. people (including rural settlements) – at the beginning of 1997 it was 67,1% – would be in a better correlation with the actual level of urbanization. It is likely that more comprehensive investigation would reduce this value even more.

The method used represents only one of possible ways of investigation of urbanization. However, today it is the optimal one and, having in mind the foreign practice, rather perspective. With an increasing level of urbanization in the future such investigations will by all means be continued on a larger scale and using updated methods. This method of investigations of the way of life might also appear very useful for analysis of other social processes.